

Az életelvezet fő terepe egy szolidan, de célszerűen felszerelt iroda. Fehérre festett falakkal, minden „izléstelenység” nélkül, de a legmodernebb távközlési és számítástechnikai berendezésekkel, s mindazzal felszerelve, ami lakójának életét megkönnyíti. 1987-ben, a könyv írása idején ezt egyszerűen még a számítógép és a telefax reprezentálta, azóta ezek annyira általánossá váltak, hogy mára már közöttük is csak a jobb minőségűek, a nagyobb teljesítményűek és a minél több szolgáltatást nyújtók elégíthetik ki leginkább a szakterületükön erőteljesen érvényesülni akaró használóikat.

Folytathatnánk tovább a sort. Mindenhol csupa célszerűség, praktikum, sehol semmi luxus. Ugyanakkor minden azt fejezi ki, hogy yuppie élvezi az életet. A munka öröm számára, nem pusztán az érvényesülés fő terepe. Nem erőlködik, könnyen éri el szakmai céljait, hiszen ő szakember, nem kell küzdenie az előrehaladásért. Mint komoly szakembert kell őt megfizetni, de el is várja, hogy megfizessék, hiszen nem a vagyonos rétegekből származik. Számára tehát létszükséglet a magas jövedelem, a fogyasztási szokásai pedig éppen azt tükrözik, hogy megfizetik, tehát jó szakember. Nemcsak a mindennapjait határozza meg ez az önmagát gerjesztő folyamat, hanem például a szabadságát is ennek szellemében tölti. Hogy hol, azt pontosan nem lehet megmondani, hiszen egy valamire való yuppie autonóm módon dönt erről is. Vannak persze divatos helyek, de nem is ez érdekes, hanem a szinte elengedhetetlen kényeszer, hogy évente háromszor négyszer üdülni menjen. Nyár elején valamilyen napos tengerparton, később valamilyen nyaralóklub vendégeként, ősszel inyenctúra a hegyek közelébe, télen kerül sorra az elmaradhatatlan sielés. Mindehhez favorizált szállodák és légitársaságok illenek.

Kerler kissé ironikusan mutatja be a yuppiek életét, társadalmát. Erről lesz a könyv élvezetes. Eközben világosan érzékelteti, hogy szokásainak minden fonákja ellenére a yuppie is értékteremtő, kisugárzó hatású, s nem feltétlenül negatív értelemben. A technikai újdonságok iránti rajongása nem pusztán a gazdaság egyik motorját jelenti, de olyan újdonságok meghonosítását is eredményezi, amelyek mások életét (is) ténylegesen megkönnyíthetik. Igaz ugyan, hogy karrierje építésénél nem csak a szakértelmére épít, de ennek formális hangsúlyozása mégiscsak a tanulás, a tudás értékmérő szerepét közvetíti mások számára is, ami a társadalom számára nem lehet hátrányos.

Egy valami nagyon hiányzik ebből a könyvből. Nem tudjuk meg, hogy a yuppie milyen módon éri el a sikereit. Az ugyan kiderül, hogy keményen tanul, de vajon ez elég-e? Nincs-e szükség ehhez mások könnyörtelen eltasolására? (Természetesen könnyedén, szakmai érvekkel körülbasztváza.) Féltő, hogy a válasz nem teljesen nemleges.

Végeredményben a könyvet mindenki élvezettel olvashatja. A yuppie tökéletesítheti viselkedéskultúráját, a leendő yuppie ellesheti az érvényesülés titkait, a yuppie-felfogáshoz már túl öreg értelmiségi igazolva láthatja saját

életszemléletét. Hazai szociológus számára talán azon viselkedések, szokások, normák felfedezése a legizgalmasabb, amely a könyv megírása óta eltelt mintegy 8–10 évben elért hozzánk is; áthatva a magyar yuppiek, s nemcsak a yuppiek mindennapjait.

(Richard Kerler: *Die Yuppies. Die neue Generation der Erfolgreichen. Wirtschaftsverlag Langen-Müller/Herbig, 1991.*)

Györgyi Zoltán

MI KÖZE DAHRENDORFNAK A MAGYAR IFJÚSÁGSZOCIOLÓGIÁHOZ?

A címben szereplő kérdés nem véletlenül provokatív. Feltehető még provokatívabban is: mi köze van egyáltalán Dahrendorfnak a magyar szociológiához? A provokáció abban rejlik, hogy Ralf Dahrendorf munkássága – Kemény István kivételével – eddig igen kevés hatással volt a magyar szociológusokra. Ami ifjúságszociológiánkat illeti, Dahrendorf visszhangtalansága látszólag könnyebben érthető, hiszen műveiben csak ritkán foglalkozik az ifjúsággal összefüggő kérdésekkel. Ennek megfelelően a jelen tanulmány is könnyen komikumba fulladhatna, ha Dahrendorf könyveinek kevés, idevágó részleteiből próbálná meg összekombinálni a szerző „ifjúságkonceptióját” (vö. a „Lenin az ifjúságról” típusú brosúrákkal).

Úgy gondolom azonban, hogy ahogyan pl. az angol ifjúságszociológiában is létezik egy igen komoly marxista irányzat, úgy nem lehetetlen a dahrendorfi paradigma lefordítása sem a hazai ifjúsági problematikára. Dahrendorf a kortárs nemzetközi szociológia egyik legnagyobb teoretikusa, aki elméleti megközelítéseit mindig a legégetőbb társadalmi problémák elemzésére alkalmazza. Ebben a rövid írásban arra vállalkozom, hogy néhány probléma kapcsán megvizsgáljam: milyen tanulságokat vonhatunk le a magunk számára Dahrendorf elméleteiből, elemzéseiből.

Bár a bevezetőben még a komikum veszélyéről beszéltem, most mégis egy olyan szövegrész elemzésébe fogok, amely Dahrendorf: *A modern társadalmi konfliktus* című könyvében, a „Fiatalokhoz címzett jegyzetek” nevet viselő alfejezetben található (pp. 281–291.). Ebben Dahrendorf „szenvédélybetegségekről” ír; az egyik a drogozás, a másik pedig a yuppie-k munkalkoholizmusa. Mindkettő ugyanannak az éremnek a két oldala: az előbbieket a pénz (kábitószerekre való) elköltéséből, utóbbiak pedig megkereséséből csinálnak önpusztító szenvédélyt. Voltaképpen különös, hogy Dahrendorf – éppen a szabadelvű Dahrendorf – számára ez a két csoport egy tekintet alá esik. Sztereotípiáink szerint valaki vagy baloldali liberális, és akkor a marginálisokhoz, a deviánsokhoz a „leben und leben lassen” szellemében viszonyul, és a „reaganomics”-et megtestesítő neokonzer-

vatív yuppie-kat pedig nem szereti, vagy pedig jobboldali liberális, és akkor a preferenciái az előzőhöz képest fordítva alakulnak. Dahrendorf szerint azonban mindkét csoport életstratégiája voltaképpen menekülés. A yuppie-k mintegy előre menekülnek, egyszerre pusztítván önmagukat és környezetüket is. A túlzott sikerhajsza következtében sokuk 30–35 éves korára kiég. Ami pedig környezetüket illeti, baljós asszociációra nyílik módunk, ha a „Yuppie” nevű, zöld üdítőital pesti tűzfalakon is látható reklámszlogenjét („Megy előre, mint a bulldózer”) a Baring bankház minapi csődjével kapcsoljuk össze, amelyet egy 28 éves tőzsdecápa felelőtlenége idézett elő. A drogosok eszképzimusa magától értetődőbb: ők álmvilágukba húzódnak vissza, részint épp a yuppie-k elől.

Legújabb kutatási eredmények szerint mindkét csoport mintaadó szerepet tölt be a magyar egyetemisták körében. Ezért is fontos számunkra, amit Dahrendorf róluk mond; de egyben azért is lényeges, mert a róluk adott elemzés során a szerző nemcsak a kialakulásukhoz vezető struktúrafolyamatokról nyújt képet, hanem betekintést enged a szabadságról vallott, eredeti felfogásába is.

Dahrendorf egyik állítása szerint az 1970-es évektől kezdve, majd a nyolcadik évtizedben felerősödően új kirekesztési tendenciák jelentek meg a nyugati társadalomban. Létrejött egy többségi, középosztályi társadalom, szolid, polgári egzisztenciával, megfelelő képzettséggel és munkahellyel és egy *underclass* (talán „társadalomalatti osztály”-ként fordíthatnánk), amely ezektől az erőforrásoktól (legfőképp: a munkától) el van zárva. Ebben az összefüggésben a yuppie-k munkaalkoholizmus is privilégium (p. 230.). A sorompót azonban nemcsak ők kezelik. Dahrendorf, aki már a 60-as években is azért küzdött, hogy az oktatás is bekerüljön a mindenkit megillető szociális emberi jogok sorába, amelynek során a „baby boom generation” újbaloldali eszmeiségű gyermekei előbb közszolgálati állásokba kerültek, majd monopolizálták azokat. Az így létrejött értelmiségi munkanélküliség kitermelte az „örökös egyetemi hallgatók” rétegét, akiknek alternatív életformája tulajdonképpen nem egyéb, mint cifra nyomorúság, a parkolópálya fügefalevele (pp. 208–209; 269–270.).

Az ilyen kényszerű eszképzimusz még mindig a kisebbik rossz, mert a válság mélyülésével egyre növekszik az *underclass* is: „... bizonytalan időkben a többségnek éppen abban áll az érdeke, hogy aktívan kiszorítson egyeseket és kívül is tartsa őket... Az oktatási intézmények nagyon hasznosak azok számára, akik csinálják őket; ... de akik nem jutnak hozzá – azok totálisan kimaradnak” (p. 243.). Az *underclass* mintái sokszor referenciát jelentenek olyan fiatalok számára is, akik a diplomák devalválódása, az elitbe jutás egyre szűkebb keresztmetszetei miatt a versenyben lemaradnak (p. 255.). Ezek a tendenciák a kelet-európai országokban az átmenet nehézségei, az államszocialista maradványok miatt fokozott erővel jelentkeznek.

A „szenvedélybetegségek” azonban a mai nyugati társadalmakban egy másik válságjelenséget is megtestesítenek: az anómiát. Az előre, illetve a visszafelé menekülés formái lázadást jelentenek a bürokratizálódással szemben, amelyet az egyre nagyobb és egyre kevésbé hatékony, sőt, új egyenlőtlenségeket és társadalmi igazságtalanságokat produkáló „jóléti állami” beavatkozás hozott létre. (Ez természetesen ismét kettőzöttén érvényes hazánkra, ahol az előző rendszerből öröklött állami elefantiázis leépítése még mindig túlságosan vontatottan halad előre.) Az „addikciók” azonban kifejezik azt a tendenciát is, amelyben a „szabadság alkotmányát” működtetni hivatott demokrácia és piac intézményrendszerei már a saját szabályaikat sem tartják be, és így kifordulnak önmagukból. A „kaszinókapitalizmus”, amelynek irodaházaiban a yuppie-k az extraprofitot hajszolják, voltaképpen a saját munkára épülő vállalkozás paródiája, hiszen a brókercégek gyakran már fogadóirodák vagy rulettkaszinók módjára működnek (ld. ismét a Baring bankház botránját). Dahrendorf arra is rámutat, hogy az *underclass* növekedése révén egyre többen veszítik el a polgár státusát, ez pedig ellentmond annak az elvnek, hogy a polgári társadalomnak a minél több ember minél nagyobb szabadsága felé kell haladnia: „Egy társadalom, amely elfogadni látszik olyan csoport tartós létezését, amelyet semmilyen érdeke nem fűz hozzá, saját magát sodorja veszélybe” (p. 259.). A következtetés: a gazdasági növekedés önmagában csak szükséges, de nem elégséges feltétele az életesélyek növelésének. Szüntelenül tágitani kell azokat a jogokat is, amelyek a prosperitás által teremtetett javakhoz való hozzáférés lehetőségét biztosítják.

Az anómiának vannak direkter megnyilvánulásai is. Dahrendorf az ifjúsággal kapcsolatban olyan *asylum*-jellegű fehér foltkról beszél a jogi szabályozásban, amelyek szinte kezelhetetlenné teszik az ijesztő méreteket öltött ifjúsági bűnözést. A szerző emiatt azt az ostoba és szenteskedő ideológiát kárhoztatja, amely szerint „nem az egyén a hibás, hanem a társadalom”. Dahrendorf a *Society and Democracy in Germany* című könyvében sokat kardoskodott a rendőrség, a bíróság és a börtönök humánusabbá tételéért, a deviánsok emberi jogainak tiszteletben tartásáért, a „nedves” liberalizmust azonban elutasítja: „A kifejezés olyan politikai magatartásra kíván utalni, amely kész az elvek relativizálására, olyannyira, hogy azok zavarossá válnak.” (p. 278.) Ezzel szemben a szerző szerint a „száraz” szabadelvűség nem lehet liberális akkor, ha a szabadság alkotmányát megtestesítő törvények végre nem hajtásával, illetve az intézmények diszfunkcióival találja magát szemben. Ha a törvények elavultak, akkor jobb törvényeket kell hozni, nem pedig szemet hunyni a meglévő kijátszása fölött. Ha az intézmények impotenssé váltak, akkor nem kivonulni kell belőlük, hanem azon kell fáradozni, hogy működőképesebbé tegyik őket. A törvényességgel, a jogállamisággal szemben *laissez faire* magatartás ama reformok következ-

ménye (p. 297.), így ugyanis könnyen Hobbes *bellum omnium contra omnes*-ében találhatjuk magunkat, az anómia által elszabadított magánharc pedig éppen a rendpárti nosztalgákat, az autoriter vagy akár totalitárius Leviathan iránti sóvárgást táplálhatja.

Dahrendorf annyiban mindmáig konzervatív liberális maradt, hogy a polgárnak nemcsak a jogait, hanem a kötelesegeit is hangsúlyozza ama törvények betartására, amelyek meghozatalában a képviselheti demokrácia keretei között közreműködhetet. A Society and Democracy in Germany-ben a német mentalitással az angol *public virtues*-t szegezi szembe, ahol nem a *Gemeinschaft* mítosza és ellentétként a társadalmon kívüli, korlátlan egyéniség nietschei kultusza, hanem a *community*, az egymással szerződészerű kapcsolatban levő szabad polgárok társulása áll. Alighanem szimpotomatikus, hogy egy olyan országban, ahol az adócsalás, a kiskapuk keresése, vagyis: a szerződészerűtlenség adja elsősorban a szabadság élményét, ezt az álláspontot szinte csak Tamás Gáspár Miklós képviseli.

Eddig az anómiának jobbra csak egyik oldalával foglalkozunk: „...az embereket nem fűzi érdekük a társadalomhoz, ennél fogva nem érzik kötelezőnek magukra nézve a szabályait. Ez viszont a képnak csak az egyik oldala. A másik az, hogy csökkent a társadalom bizalma a saját szabályaiban...” (pp. 258–259.). Itt egy másik, súlyos probléma vetődik fel, és pedig a szenvedélykorokkal kapcsolatban: „A fiataloknak olyan cselekvésre van szükségük, amelynek értelme van. Ennek az értelemnek, jelentésnek két aspektusa: amit az ember csinál, abban örömet lelj, és egyben olyasmis legyen, ami számít.” (p. 287.)

Első látásra ez egy öregedő ember papolásának tűnik: na, hát, ezek a mai fiatalok, ezeknek már semmi sem szent! Pedig sokkal többről van szó: az életéselyekről, amelyeknek koncepcióját Dahrendorf a *Life Chances* című könyvében dolgozta ki, és amit a *modern társadalmi konfliktus*-ban is alkalmaz. Eszerint kétféle életésely (talán így is fogalmazhatnánk: kétféle alapvető szükséglet)típus van az emberi társadalmakban. Az egyik az, hogy az egyén minél többféle életlehetőség között választhasson, minél nagyobb legyen a cselekvési mozgáster. Dahrendorf ezeket opcióknak (*options*) nevezi. Az opciókat két dolog határozza meg: egyfelől a javak és (kulturális, jogi stb.) szolgáltatások adott színvonalára (*provisions*), másfelől pedig az emberi jogok (ideértve a politikai, szociális, gazdasági stb. jogokat) helyzete (*entitlements*), amely meghatározza, hogy a gazdasági növekedés által a társadalomban felhalmozott anyagi erőforrásokhoz ki, milyen mértékben és feltételek mellett juthat hozzá. (A *modern társadalmi konfliktus* című könyv voltaképpen az opciók problematikájának részletes kifejtése, aktuális társadalmi kérdések kapcsán.)

Az életéselyeknek azonban van egy másik dimenziója is, amelyeknek Dahrendorf a *ligatures* (kötődések, beágyazottságok) nevet adja. Ha ezek gyengék, akkor az életlehe-

tőségek közötti választások jelentőségüket, értelmüket veszítik, és gyökértelen, atomizált egyének *action gratuite*-jeivé válnak. Ennek következtében meggyengül a társadalmi integráció, értékvákuum áll elő, és lecsökken a normakövetési készség.

Első látásra úgy tűnhet, hogy Dahrendorf itt engedményt tesz a konzervativizmusnak. Hiszen a *Society and Democracy in Germany*-ben még amiatt kárhoztatta hazájának társadalmát, hogy az autonómia kísértésében csak a *horror vacui*-t látja, ami elől a paternalizmus ólmelegébe kívánczik vissza, ez pedig: menekülés a szabadságról. Feladta volna elveinek egy részét Dahrendorf? Korántsem. Csak belátta, hogy bármilyen emberi szükséglet (így a kohézió, a szolidaritás, a közösség iránti vágy) korlátozásával a zárt társadalomhoz, és nem a liberális eszmékör legfőbb alapértékéhez: a nyílt társadalomhoz jutunk közelebb. A liberális utópiában éppen úgy nem lehet, nem érdemes élni, mint bármilyen más utópiában, s ezért egy igazán végiggondolt liberalizmus nem képezhet rendszert, mert az eszmék világában dogmatizmushoz, a társadalomban pedig falanszterhez vezet – márpedig a szabadságnak mindkettő éppenséggel ellentéte.

A nyitott társadalom „rendszer nélküliségének” másik, döntően lényeges következménye, hogy tökéletlen és megvalthatatlan. A pluralitás emiatt kiiktathatatlan, a különböző érdekű és értékrendeszerű emberek közötti konfliktusok kikerülhetetlenek – de éppen ez a jó, mert a változásnak, a „tévedés zsarnoksága” elkerülésének pontosan az a záloga, ha a konfliktusokat a társadalmi szerződéssel regulázzuk, lecsatornázzuk (elkendőzésük helyett), intézményeinket, törvényeinket pedig állandóan reformáljuk.

Ebben az összefüggésben Tamás Gáspár Miklós egyik szellemes, kesernyésen gunyoros megjegyzése idéződik fel bennem, amelyet egyik előadásán tett: Nos, Dahrendorf éppen abban bízik, hogy az ő felfogása révén a liberalizmus levetkőzheti a passzivitást és az önbizalomhiányt, és kiszabadulhat abból a gettóból, amelybe illiberális évszázadunkban 1914 óta beleszorult. Dahrendorf hisz abban, hogy a liberalizmus nem merülhet ki a negatív szabadság keresésében, vagyis az állam cselekvéseinek korlátozásában, illetve mások cselekvéseinek eltűrésében, hanem képes arra is, hogy pozitív szabadságra orientáljon, azaz: az egyén saját cselekvéseire az érdekek, a nézetek és az életstílusok sportszerű versenyében.

A szerző reményei szerint egy így felfogott liberalizmus képes arra, hogy a margóról elmozduljon a centrum felé, és integratív erővé váljon a politikában. A konklúzió talán így vonható le: semmi szükség nincs arra, hogy a liberálisok hallgassanak az emberi élet ún. nagy kérdéseiről, és védekező pozícióba szoruljanak ama ideológiai képviselőivel szemben, amelyek ezekről nem hallgatnak ugyan, alternatívaként azonban egy konfliktus- és problémamentes, zárt, tökéletes világot ígérnek.

A dolog pikantériája az, hogy mindez még így is túl szép ahhoz, hogy igaznak tűnjön. Ismét feltehető a kérdés: mi köze lehet mindehhez a kelet-európai ifjúságszociológusoknak? A válasz az, hogy az ifjúságszociológiában egészen a legutóbbi időkig olyan koncepciók érvényesültek, amelyek jövőképét szintén egy konfliktusmentes, homogénizált világ adta meg, amelyben az igazságos újraelosztást végző, gondoskodó állam (lásd pl. *Chisholm*), vagy (egy másik verzióban) az ifjúság autonómiáját a privilégiumoktól mentes versenyben biztosító polgári társadalom elhanyagolhatóra csökkentti az ifjúság körében a munkanélküliséget, a leszakadást, a devianciákat (lásd pl. *Zinnecker*). Amit Dahrendorf – politikai filozófiai krédón alapuló tár-

sadalomelméletén túl – a kelet-európaiaknak ajánlani tud, az se nem sültgalamb, se nem „vér és könnyek”, hanem hat hónapi munka az alkotmányozásra, minimum hat évi munka a piacgazdaság és a demokratikus politikai intézményrendszer „beüzemelésére” (ez már le is járt!), és legalább hatvan év munka arra, hogy a civil társadalom fejlődése megeredjen. Ebben semmiféle külső segítségre nem számíthatunk – sem Utópiából, sem pedig az amerikai nagybácsitól. Sikere csakis attól függ, hogy jól csináljuk-e.

(*Ralph Dahrendorf: A modern társadalmi konfliktus. Bp., Gondolat, 1994.*)

Balog Iván

BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

- Weszely Ödön: *Bevezetés a neveléstudományba*. Bp., OPKM, 1994. 460 p. 448,-Ft. (A magyar pedagógiai gondolkodás klasszikusai. Az OPKM hasonmás kiadványai)
- Fináczy Ernő: *Didaktika*. Bp., OPKM, 1994. 178 p. 224,-Ft. (A magyar pedagógiai gondolkodás klasszikusai. Az OPKM hasonmás kiadványai)
- Szecső Károly: *Somos Lajos*. Bp., OPKM, 1994. 104 p. 99,-Ft. (Magyar pedagógusok)
- Faludi Szilárd: *Quint József*. Bp., OPKM, 1994. 74 p. 88,-Ft. (Magyar pedagógusok)
- Kontra György: *Karácsony Sándor*. Bp., OPKM, 1994. 118 p. 99,-Ft. (Magyar pedagógusok, második kiad.)
- Kovács Mihály: *Negyvenezzer magyar levente kálváriája a második világháború végén*. Bp., OPKM, 1993. 112 p. 132,-Ft. (utánnomás)
- Kelemen Elemér – Setényi János: *Az oktatási törvénykezés változásai. Hazai és nemzetközi áttekintés*. Bp., OPKM, 1994. 206 p. 198,-Ft. (Bárczy István könyvtár 1.)
- Imre Sándor: *Neveléstan*. Bp., OPKM, 1995. 344 p. 336,-Ft. (A magyar pedagógiai gondolkodás klasszikusai. Az OPKM hasonmás kiadványai)

A kiadványok megvásárolhatók, illetve megrendelhetők az OPKM kiadói osztályán:
1055 Budapest, Hónvéd utca 19.